

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**HUMAN AND CITIZEN RIGHTS AND FREEDOMS DURING MILITARY SITUATION
INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS**

Леонтєва Л.В., к.ю.н.,

доцент кафедри обліку і оподаткування

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Права людини у всіх сферах життєдіяльності людини являють собою досить складне та багатоаспектне суспільне явище. Значення для сучасного суспільства прав і свобод людини і громадянина важко переоцінити, оскільки вони наявні. В основному Законі України зазначено, що життя, здоров'я, честь, достоїнство, гідність, недоторканість і безпека людини визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю і це є головний принцип політики держави в галузі забезпечення прав людини і громадянина. Також в свою чергу держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність і визнає за свій обов'язок забезпечення прав і свобод людини.

Українська держава є демократичним суспільством і саме забезпечення і гарантування прав людини та їх практична реалізація є критерієм для оцінки розвитку демократії будь-якої держави і суспільства в цілому. Досить вдалими є те, що за пріоритет, як демократичної правової держави, визнаються конституційні права і свободи людини і громадянина, а також передбачені гарантії їх захисту. Саме гарантування прав і свобод людини і громадянина дає можливість для їх реалізації і подальшому закріпленні в інших нормативно-правових актах.

Конституція України закріплює і гарантує, що діяльність держави спрямована на забезпечення прав і свобод людини і є її головним обов'язком. В основному законі Держави що закріплені в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» також окреслені принципи забезпечення прав і свобод, а саме дотримання основних (природних), політичних, економічних, соціальних, культурних, екологічних прав та зазначено першочерговою метою розвитку нашого суспільства є утвердження і всебічний захист прав і свобод людини і громадянина, а також жодного перешкоджання на шляху їх реалізації. Вивчаючи повний спектр права людини, можемо сказати, що вони являють собою досить складне та багатоаспектне суспільне явище, оскільки вони наявні у всіх сферах життєдіяльності людини.

Необхідно зауважити, що всі вказані права в Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини. В якій зазначається, що при реалізації своїх прав і свобод, кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом. Дані обмеження можуть бути застосовані виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших. Також повинні бути забезпечені справедливі вимоги моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Наразі в Україні 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина. Водночас у ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини і громадянина, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, як воєнний стан, забороняється, та встановлюються окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Ключові слова: права і свободи людини, військовий стан, Конституція України, Закони України, конституційні гарантії.

Human rights in all spheres of human activity represent a rather complex and multifaceted social phenomenon. It is difficult to overestimate the importance of the rights and freedoms of a person and a citizen for modern society, because they exist. The main Law of Ukraine states that life, health, honor, dignity, dignity, inviolability and safety of a person are recognized as the highest social value in Ukraine and this is the main principle of the state policy in the field of ensuring human and citizen rights. Also, in turn, the state is responsible to people for its activities and recognizes as its duty to ensure human rights and freedoms.

The Ukrainian state is a democratic society, and the provision and guarantee of human rights and their practical implementation is a criterion for evaluating the development of democracy in any state and society as a whole. It is quite successful that the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen are recognized as a priority, as a democratic legal state, and guarantees of their protection are provided. It is the guarantee of the rights and freedoms of a person and a citizen that provides an opportunity for their implementation and further consolidation in other normative legal acts.

The Constitution of Ukraine establishes and guarantees that the activity of the state is aimed at ensuring human rights and freedoms and is its main duty. The main law of the State enshrined in Chapter II «Rights, freedoms and responsibilities of a person and a citizen» also outlines the principles of ensuring rights and freedoms, namely the observance of basic (natural), political, economic, social, cultural, environmental rights and is indicated as a priority the goal of the development of our society is the establishment and comprehensive protection of the rights and freedoms of a person and a citizen, as well as no obstacles in the way of their realization. Studying the full spectrum of human rights, we can say that they represent a rather complex and multifaceted social phenomenon, since they are present in all spheres of human life.

It should be noted that all the specified rights in the Constitution of Ukraine correspond to the norms of the Universal Declaration of Human Rights. In which it is noted that when exercising their rights and freedoms, each person should be subject to only such restrictions as are established by law. These restrictions may be applied solely for the purpose of ensuring due recognition and respect for the rights and freedoms of others. Fair requirements of morality, public order and general welfare in a democratic society must also be ensured.

Currently, in Ukraine, on February 24, 2022, in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, the Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 introduced martial law. In connection with the introduction of martial law in Ukraine, the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen may be temporarily limited for the period of the legal regime of martial law. At the same time in Art. 64 of the Constitution of Ukraine provides an exhaustive list of the rights and freedoms of a person and a citizen, which are prohibited to be restricted, even in such difficult circumstances as martial law, and separate restrictions on rights and freedoms are established with an indication of the period of validity of these restrictions.

Key words: human rights and freedoms, martial law, Constitution of Ukraine, Laws of Ukraine, constitutional guarantees.

Актуальність теми дослідження. Досить багато вітчизняних вчених-юристів присвятили свої праці становно забезпечення прав і свобод людини, а також їх порушенню та гарантуванню забезпечення в різних життєвих обставинах. Досить багато наукових праць вітчизняні вчені присвятили гарантуванню, забезпеченню, запровадженню і дотриманню прав і свобод людини в цілому та в умовах особливого правового режиму,

а саме: О.М. Бандурко, Ю.Г. Барабаш, Ю.М. Бисага, С.О. Горулько, А.М. Колодій, К.Б. Левченко, О.В. Марцеляк, П.М. Рабінович, Ю.М. Тодика, О.Ф. Скакун та ін.

Як зазначалось вище, в Україні з 24 лютого 2022 року введено в Україні воєнний стан у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України. Саме введення Указ Президента України № 64/2022 зумовило істотні обмеження та щодо реалізації конституційних прав

і свобод людини [1]. Незважаючи на введення військового стану, необхідним є зазначити, що права і свобод людини та громадянина мають бути під захистом держави. Тобто, права і свободи гарантуються державою і не можуть бути скасовані. Якщо приймаються нові закони або вносяться зміни до вже існуючих є неможливим звуження змісту та обсягу вже існуючих.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначається, що воєнний стан це особливий правовий режим, який вводиться в країні або окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, крім надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, ще передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Незалежно від правового режиму, який діє в державі, людина її життя є найголовнішою соціальною цінністю. Особисті (невідчужувані) права і свободи, є невід'ємним елементом свободи людини і забезпечують особі можливість фізичного існування, задоволення її біологічних та матеріальних потреб, а також забезпечують розвиток та захист морально-психологічної індивідуальності людини, її світогляду та духовності. Це фактично життєво важливі умови існування, які надають фактичну можливість вільно розпоряджатися собою, гарантувати невтручання у сферу індивідуальної життєдіяльності [3, с. 121]. Саме тому ці права поширюються не тільки на громадян України, а й на всіх людей, які знаходяться на законних підставах на території України під час воєнного стану.

Сам термін «громадянські права і свободи людини» можемо розглядати в двох значеннях – об'єктивному та суб'єктивному. Стосовно суб'єкту це конкретні права і свободи людини, а держава створює конституційно-правові норми, які встановлюють і гарантують дані права. За своєю природою дані права і їх є певними можливостями людини, які держава гарантує і закріплює в Конституції та законах України. З одного боку – це певні можливості, пов'язані з немайновими та фізичними благами особи, які визнаються й гарантуються державою. А з іншого боку це встановлення міри поведінки людини і держави, які визначаються ними та забезпечуються щодо інших суб'єктів цих прав.

Відповідно до Загальної декларації прав людини 1948 р. Конституція України доповнила і визнала принцип пріоритету основних прав і свобод людини та громадянина відповідно до міжнародних стандартів. Проте, за всієї важливості закріплення прав і свобод людини в міжнародних актах і в Конституції України під час воєнного стану є недостатньою умовою для того, щоб ці права і свободи реалізовувались і дотримувались в Україні. громадянами.

До особистих (природних) прав Конституція України відносить: право на життя (стаття 27 Конституції України); право на повагу своєї гідності (стаття 28 Конституції України); право на особисту свободу і недоторканість (стаття 29 Конституції України); свобода світогляду і віросповідання (ст.35 Конституції України) і ін [4].

Необхідним є звернути увагу саме на цю групу прав, а саме ст. 27 Конституції України. Кожна особа має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, а обов'язок держави є захищати життя кожної людини від протиправних посягань, яка проживає на території України. Також людина має право захищати своє життя і здоров'я від протиправних посягань. Як свідчать дані ООН під час проведення бойових дій в Україні загинуло майже 7 тисяч цивільних. Серед загиблих – 2533 чоловіки, 1731 жінка, 201 хлопчик та 168 дівчаток.

Стать ще 34 дітей та 1828 дорослих поки не вдалося встановити (дані на кінець 2022 р.).

Якщо розглядати статтю 28 Конституції України – «право на повагу своєї гідності», то можемо стверджувати, що ніхто не може бути підданий катуванням або жорсткому, нелюдському поводженню чи покаранню, що принижує людську гідність (є неможливим піддавання медичним, науковим та іншим досліддам). На території України, під час повномасштабного вторгнення, тисячі людей були піддані тортурам і нелюдському поводженню, дуже багато людей вважаються зниклими безвісті.

Відповідно до ст. 29 Конституції України кожен має право на свободу і особисту недоторканість, а також не може бути заарештований окрім як за вмотивованим рішенням суду і на підставах та порядку встановленого законом. Саме норма цієї статті гарантує кожній людині, які знаходяться на території України на законних підставах, що кожен затриманий чи заарештований має бути невідкладно повідомлений про мотиви арешту чи затримання. Обов'язково повинні бути роз'яснені права та надано можливість на захист особисто чи за допомогою захисника. Саме це дає право людині на захист від свавільного проникнення в житло, проведення обшуку або огляду і т. ін.

Якщо розглядати статтю 35 Конституції України, відносно права особи на свободу світогляду та віросповідання, то ніхто не може бути принижений за мотивами релігійних переконань і вподобань. Але є і обмеження, які встановлює держава, а саме обмежуються права якщо вони протирічать інтересам охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення та захисту прав і свобод інших людей.

Розглянувши основні права, які належать людині від народження (не набуваються і не відчужуються за власним бажанням, не передаються іншій особі), то вони мають бути пріоритетними відносно інших прав і свобод, тобто одразу після принципів правового статусу особи в Україні та перед політичними та іншими правами і свободами. Також, ці права є природними і від них не можна відмовитись, а також вони не залежать від визнання їх державою та визначаються самим фактом людського буття [5].

Також поряд з основними правами (природними) правами, які закріплені в Конституції є і інші конституційні права та свободи людини і громадянина. Серед таких прав є: право особи на свободу пересування та вільний вибір місця проживання; право власності; право на інформацію; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань та ряд інших). Саме ці права можуть бути обмежені у період дії воєнного стану, але необхідно зазначити, що тільки в тому випадку, коли це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і з урахуванням міжнародно-правових норм. Саме держава повинна забезпечити і гарантувати недопущення дискримінації окремих осіб чи груп населення винятково за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками.

Статтею 3 Указу Президента України № 64/2022 [1] визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Розглянемо основні конституційні права і які діють обмеження.

В умовах воєнного стану можливі наступні обмеження стосовно статті 30 Конституції України, а саме гарантування недоторканності житла: військово-квартирної повинності (це так зване розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів та ін., та осіб, що евакуйовані); проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду регламентовано Порядком перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану [6]; повноважена особа може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише у невідкладних випадках (врятуванням життя людей та цінного майна під час надзвичайних ситуацій, безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, припиненням злочину, що загрожує життю осіб, які перебувають в житлі або іншому володінні особи).

Ще однією статтею, яка обмежується в період воєнного стану є ст. 34 Конституції України, які гарантують право кожному на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Під час воєнного стану, підставами для обмеження саме цього права є забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам. Однак обмеження цього права не повинно межувати з суцільною забороною, що може призвести до тотальної дезінформації населення, та гарантування права людини на інформацію.

Відповідно до статті 38 Конституції України – громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Але саме в умовах воєнного стану забороняється проведення виборів Президента України, всеукраїнських та місцевих референдумів та вибори народних депутатів України (крім проміжних виборів у виборчих округах на територіях, у яких воєнний стан не запроваджений). Також заборонено проведення страйків, масових зібрань та акцій.

Стосовно статті 43 Конституції України, де зазначається, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, є наступні обмеження: для окремих категорій працездатних осіб, які не залучені до роботи у сфері забезпечення життєдіяльності

населення, оборонній сфері і не заброньовані за підприємствами запроваджена трудовою повинністю, що регламентовано Порядком залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 № 753 [7]. А також можуть бути залучені працездатні особи, які досягли 16 років суспільно-корисних робіт, які не мають обмежень за станом здоров'я (безробітні та інші незайняті особи; працівники функціонуючих в умовах воєнного стану підприємств; особи, зайняті в особистому селянському господарстві; студенти вищих, учні та слухачі професійно-технічних навчальних закладів; особи, які забезпечують себе роботою самостійно).

Також у Конституції України у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, які неможна обмежувати навіть під час воєнного стану. А саме: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина і т.ін.

Висновки. Дійсно Україна та всі особи, які проживають на її території, незалежно від громадянства, на даний час переживають нелегкі часи. Надзвичайно важливими є внутрішня єдність населення, надійна підтримка від державних органів публічної влади, а також правозахисних національних і міжнародних організацій. Військовий стан, який сьогодні діє в Україні значно ускладнює гарантування державою прав громадян, забезпечення безпечних умов життя, додержання соціальних гарантій і має за необхідне частково обмежувати громадян в їх правах. Але необхідним є розуміння того, що є права які не можуть бути порушені ні за яких умов і можуть призвести до застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, совісті, релігії. І необхідним є усвідомлення того, що є такі обмеження коли законодавство звужує зміст та обсяг прав і свобод людини, які ускладнюють їх реалізацію, і розуміння того, що це тимчасово.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. Дата оновлення 14.02.2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 20.03.2023 р.).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Дата оновлення від 29.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 20.03.2023 р.).
3. Шумак І. Поняття громадянських прав і свобод людини в Україні. *Право України*. 1999. № 10. С. 14–16.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-В. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення 12.03.2023 р.).
5. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 315 с.
6. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: постанова Каб. Міністрів України від 29 грудня 2021 року. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.03.2023р.).
7. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постановою Каб. Міністрів України від 13.07.2011. № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.03.2023 р.).